

Bavorské várečné komuny.

Vladimír Mandl.

I.

Národové germánští, považující pivo za národní nápoj, rádi se honosí tím, že vystupují z temnot dávnověku již co horliví přívrženci tohoto nápoje. Pivo se připravovalo z ovsa i ječmene, a poněvadž hlavně k cíli jeho výroby se vzdělávala pole, konaly se jím také úlitby pohanským bohům. Proto první hlasatelé křesťanství v Německu považovali požívání piva za cosi pohanského a zavrhovali je; lahodný nápoj překonal však brzo všechny předsudky a zdomácněl pod znamením kříže. Zejména mnichové, vědouce, co je dobré, zavedli výrobu piva v klášterích a zdokonalili ji, přešedše téměř bezvýhradně od ovsa k pivu ječmennému a poznavše vhodnost chmelové přísady. Zušlechtěný mok pronikl k panské tabuli, z klášterů přeneslo se pivovarské řemeslo nejprve na dvory duchovních a světských velmožů, potom též do menších šlechtických sídel. Kapitularie Karla Velikého uvádějí vaření piva mezi třinácti druhy řemesel, která dlužno pěstovati na statcích. V městech vařilo se pivo také, ale významu nabyla tato výroba až převzetím dokonalějších metod vyzkoušených v klášterích a až rozkvětem městského života. Ale i poté, ještě v době, kdy většina řemesel a živností stála již na pevných právních a národohospodářských základech, považovalo se pivovarství za t. zv. svobodné právo, a příznivý výsledek pivovarníky docilovány velmi záhy vedl k tomu, že se svobodnému pivovarství dostalo lichotivého přízví „zlatá svoboda“. „Brauen bringt den Bürgern goldene Nahrung,“ říkali tehdejší, a vskutku děkuje na př. Hamburk svoje bohatství ne tak obchodu rybami, jako spíše obchodu pivem, ovšem až po vzniku pivovarství obchodního tamže kol roku 1300. V pozdním středověku řadí se pivo dobrým odbytem mezi nejdůležitější předměty obchodu rýnského. V Mnichově — a v Bavorsku vůbec — nemělo pivo pro soutěž vína zprvu toho významu jako na německém severu; města nekladla naň tam tolik důrazu, vaření piva patřilo mezi zeměpanské regály a vaření doma nevešlo tolik v obyčej. Poněvadž jednotliví měšťané mnichovští nevyužívali svého práva várečného tou měrou jako měšťané měst severoněmeckých — spíše pivo kupovali —, bylo lze pozorovati v Mnichově dříve než kde jinde sklon k soustředění výroby piva.

Zvláštního právního postavení dostalo se městskému pivovarnictví (oproti venkovu) zavedením t. z. p r á v a m í l o v é h o,

t. j. souboru výsad donucovacích a záповědních. Středověká národohospodářská politika dělila totiž úkol venkova a města potud, že venkov obstarávat měl produkci potravin a surovin, města zpracování. Tuto politiku prováděli zeměpáni tím, že povyšující některou venkovskou obec na město či městys nebo zakládající města (městysy), udělovali jim současně s městským právem také rozmanitá oprávnění k provozování obchodu a řemesel, mezi jiným právo vařiti pivo. A tato živnostenská oprávnění ještě utvrzovali jmenovanou výsadou milovou, podle níž nesměl nikdo jiný než městští pivovarníci dodávat pivo v okrsku do vzdálenosti jedné míle od městských bran. Poněvadž na vesnicích bývalo zvláštními vrchnostenskými výnosy zakázáno vaření piva vůbec, dokonce i pro vlastní potřebu (Brauen — eine bürgerliche Nahrung), nabývali měšťané vnitř milového okruhu naprosto monopolního postavení vůči soutěžitelům vně. Povážíme-li, že milové obvody bývaly hodně veliké (na př. roku 1714 určil úřad Delitzsch míli délkou 3600 prutů, prut = 3 až 4 m), pochopíme hodnotu milové výsady pro hospodářské povznesení města.

Přírozeno, že výhodné odbytové poměry v pivovarním odvětví lákaly k hojné výrobě, takže měšťané, zbaveni starosti o vnější konkurenci, počali soutěžit mezi sebou. Jako vůbec příprava potravin, povzneslo se také vaření piva poměrně pozdě na stupeň zvláštního řemesla; každá hospodyně chystala tento nápoj pro potřebu vlastní domácnosti právě tak, jako se starala o ostatní jídlo. Původně směl tudíž v městech každý vařiti pivo. Ale ještě časněji než důvody hospodářské — omezení soutěže — vedly technické podmínky výrobní k úpravě várek. Domácí výroba nedovolovala totiž přípravu piva lepší kvality, poněvadž vařilo se jen malé množství a i toto pilo se po tak dlouhou dobu, že by jemnější pivo bylo utrpělo na jakosti. Stejně obtíže působil prodej v malých množstvích; a vyskytla-li se kdy okamžitá větší poptávka, nebylo lze jí vyhověti, poněvadž nedělalo se do zásoby, a kvašení (uležení) piva žádá si času. Pro pivovar byl ideálem odbyt větších množství najednou a sice odbyt předem známý, aby mohla se přichystati várka takového rozsahu, že by se spotřebovala v době předem určené, v době své zralosti. Tyto okolnosti nutily ke zmenšení počtu výroben. Prvým krokem bylo vaření po střídě: měšťané střídali se ve vaření, a od toho, kdo právě byl na řadě, musili odebíratí ostatní (dodnes zachovává se střída na př. v Hettstädtu v Harcu). Dalším stupněm bylo omezení počtu oprávněných (numerus clausus); ovšem ne vždy následovalo číselné určení časové po střídě, někde byl pořad obrácen (v Münsteru dokonce na př. neznali ani toho ani onoho způsobu). Historický průběh od zavedení stříd vůbec byl různý. Jedni z oprávněných vykonávali svoje várečné právo, a to buď ve vlastním domě,

ve vlastním kotli, nebo v kotli opatřeném na společné útraty a putujícím dům od domu; někde vařilo se jen v domech k tomu zvláště vhodných, později ve společném nebo v městském pivovaru. Druzí oprávnění nepodnikali várek na vlastní účet a nebezpečí, nýbrž přenechávali svoje podily za úplatu, až časem pozbyli várečného práva nadobro. Tím dána byla směrnice pozdějšího vývoje, totiž dotčené již omezení počtu oprávněných várečníků. Střídou, byť i znamenala újmu živnostenské svobody, přece jen nebylo ještě dotčeno právo vařiti; i po jejím ustanovení směl vařiti každý, komu to dovolovalo zařízení jeho domu, někde ovšem pouze osoba obdařená měšťanským právem. Představa skutečného omezení vzniká teprve tehdy, když várečné právo učiněno závislým na velikosti majetku, na výši placených daní a pod. Nakonec smělo vařiti jen několik málo měšťanů (várečná komuna jmenovaného již Hettstädtu pozůstávala podle výkazu z roku 1902 ze 100 oprávněných na 10.000 obyvatel, v obci Heidenheimu uvádí se v roce 1926 počet 6, v sedmi jiných obcích po 1). Výsledek ať faktického (pro nevýkon) ať právního vyloučení části měšťanstva z várek byl ten, že od určité doby — ne všude téže — vařiti směl jen, kdo vařil dosavad; právo takto prokázané převádělo se mezi živými a též pro případ smrti. V Bavorsku rozhodným byl pro průkaz rok 1640; toho roku byly totiž ukončeny zeměpanské „visitace“ várečných práv, podniknuté v letech 1553, 1557, 1598 a 1616 k vůli zdanění piva. Zcizitelná práva označovala se co „reálná“, teprve později mluví se o přenesených, zakořeněných neboli „radikovaných“ právech, bez nichž nebylo dovoleno vařiti. Neboť oproti cechovní zásadě „Kunst erbt nicht“ neobmezovala se koncese na doživotí prvního podnikatele tam, kde provoz vyžadoval nákladných úprav (mlýny a i pivovary); právo k živnostenskému provozu spojovalo se s právem k nemovitosti tak, že nabyvatel pozemku nabýval současně živnostenského oprávnění. Výslovně dovoluje bavorské zemské právo z roku 1756, aby várečné právo posuzovalo se co příslušenství pozemku, hledě k zařízením potřebným pro výkon.

II.

V bavorských kmenových zemích a sousedních říšských městech, kde po výtce pivovarství se rozvíjelo, záhy se vydávají živnostensko-policejní předpisy, týkající se tohoto odvětví; prvé stopy dosahují až do roku 1363, ale hlavně dalo se tak od 15. století, kdy se zvýšila spotřeba piva. Péče o t. zv. „bürgerliche Nahrung“ stála sice vůbec v popředí úkolů středověkého města; ale nadto zvláštní poměry výroby piva — dlouhý výrobní proces, choulostivost výrobku, rozličná jakost —, jakož i okolnosti jeho odbytu — aby nebyl někdy přebytek, jindy zas nedostatek —, to vše vyžádalo si podrobnou vrchnos-

tenskou úpravu dokonce ještě dříve, než ostatní řemeslníci počali se sdružovati v cechy za účelem obdobné regulace svého podnikání. Proto pivovarníci neměli příčiny, aby se sdružovali v cechy, kdyžtě úkoly těchto obstarávala sama městská správa; a kde se přece pivovarnické cechy vyskytují, nemají té kompetence jako cechy v jiných řemeslech. Jak právě bylo naznačeno, ponechávala si města přímé vedení pivovarských záležitostí dále z důvodů finančně-politických, konečně i proto, že zámožní pivovarníci — t. j. zámožní měšťané vůbec, bývaloť pivovarnictví zaměstnáním vedlejším —, měli beztak otěže města v rukou. Odtud pochází název várečná „komuna“: pivovarnická sdružení, k nimž strídou dán byl prvý podnět, nebyla než částí nebo ještě lépe jen jednou stránkou celé obce, komuny v užším slova smyslu, její zařízení, hlavně pivovar, ve většině případů náležela městu a právní podklad tvořila městská nařízení, nikoli soukromoprávní úmluvy. Várečná komuna neoznačovala nijakého cechupodobného útvaru; tímto jménem mínila se skupina várečníků těsně spjatých vyličeným způsobem s politickou obcí, smíšené povahy veřejno-soukromoprávní, vyskytující se i tam, kde (jako na př. v Jeně) várečníci výjimečně byli sdruženi ve veřejnoprávní gildu. Zevní podobou blížila se komuna městským či venkovským reálním užívacím obcím, občinám. Předmětem užívání ve várečné komuně bylo várečné privilegium, příslušející celému městu, vytvořené příznáním milové výsady; právo, využítkovati toto městské privilegium, patřilo původně všem obyvatelům města, ale viděli jsme, kterak postupně většina z účasti byla vyloučena. Vedle toho změnilo se várečné právo, které bylo původně osobní jako jiná živnostenská oprávnění, postupně v právo reální. Várečné komuny představují konečné stadium tohoto vývoje, prošedšího za doby milové a cechové vázanosti; zákonodárství uchovalo tento výplod zcela odlišných poměrů do naší doby živnostenské svobody. Poněvadž však právní vývoj od svobodného vaření piva do várečné komuny neprobíhal všude stejně, vidíme počátkem 19. století, kdy změnou živnostenského zákonodárství další růst byl podřat, právní útvary, ztrnulé v tom či onom stadiu: někde patří pivovar obci, někde komuně nebo soukromé osobě, tu oprávnění jsou všichni měšťané, jinde zase majetníci obytných domů vůbec, nebo jen majetníci domů vhodně zařízených, nebo konečně majitelé domů, s nimiž právo várečné jakožto reální jest spojeno.

Počátkem 19. století znemožnil vývoj řemesel a živností, nastalý důsledkem technického a hospodářského pokroku, další trvání pout cechovních a všeho souvislého zřízení. V tu dobu, za kurfiřta Maxmiliána Josefa (nastoupil roku 1799), počínají živnostenské reformy také v Bavorsku, zásluhou státního kancléře hraběte Montgelase. Hned roku 1799 zrušena vázanost hos-

tinských (t. zv. Notwirte) vůči určitým pivovarníkům; těmto uděleno jménem odškodnění právo výčepní. Další snahou bylo, znovu prosadití osobní živnostenské koncese, vyloučiti prodej oprávnění nebo přechod dědictvím. Ku popudu Montgelasově vydal bavorský kurfiřt nařízení z 1. prosince 1804, podle něhož nadále směla jen mlynářská a pivovarnická oprávnění propůjčovati se jakožto radikovaná, t. j. jakožto váznoucí na budovách k provozu živnosti zvláště zařízených. Zřizování jinakých převoditelných živnostenských oprávnění pro budoucnost bylo vyloučeno, stávající zachovávala se jako reálná potud, pokud majetník prokázal úplatné nabytí. Ale postupem času zasažena také svoboda radikovaných mlynů a pivovarů. Již čl. 4., č. 2 živnostenského zákona z roku 1825 praví, že přiznává se soukromoprávní zeizitelnost těm reálním a radikovaným živnostem, které tuto vlastnost již toho času mají. A contrario dlužno dovésti zákaz nových reálních práv vůbec. Výslovně vyloučil další zakládání radikovaných oprávnění živnostenský zákon z 30. ledna 1868. Dosavadní reální živnosti nesmějí se rozšiřovati dále, než jak se vykonávaly dne 1. května 1868 (toho dne nabyt totiž živnostenský zákon účinnosti). Článek 9 b), č. 1 téhož zákona praví: „K výčepu vlastního výrobku podle místních zvyklostí a podle předpisů místní policie.“ Toto ustanovení zachováno bylo v platnosti při zavedení bavorského živnostenského řádu a značí výjimku z § 3 tohoto řádu, totiž ze zásady koncesní vázanosti živností hostinských a výčepnických.

V tomto rámci trvají várečné komuny co odkaz minulosti, obrázek středověkých poměrů, zasazený do prostředí moderního podnikatelství. Hlavně se zachovaly v severní části Horních Falce, na východě Středních Franků a severovýchodě Horních Franků; ku představě o jejich hospodářském významu sloužíž několik cifer. V obvodech zemských finančních ředitelství v Norimberku a Würzburgu (v mnichovském okrsku várečné komuny již se nevyskytují) bylo podle údajů říšského ministerstva financí v roce 1924 činnó 819 komunních várečníků živnostenských, 11.492 neživnostenských, 245 pivovarů; pro rok 1927 utvářela se dotyčná čísla 757, 12.760 a 246. Domácích várečníků oproti živnostenským tudíž v komunách přibývá. v roce 1927 bylo jich dvakrát tolik, co v roce 1914, a třikrát tolik oproti roku 1900. Ale 757 živnostenských pivovarníků komuních uvařilo v roce 1927 o několik tisíc hektolitřů piva více než 11.492 neživnostenských; obojí dohromady uvařili v roce 1924 262.155 hl a v roce 1927 336.059 hl.

III.

Důsledkem živnostenské svobody smí dnes každý vařiti pivo; proto má pro účastníky várečné komuny význam pouze

právo čepovati. Jak již uvedeno, nepotřebují k tomu koncese potud, pokud prodávají vlastní výrobek; za této podmínky nejsou povinni živnost ohlásiti ani neplatí živnostenské daně. Kdy lze říci, že výrobek jest „vlastní“? Patrně tehdy, když se vaří na vlastní účet a nebezpečí, a pivo odděleně od kteréhokoli jiného se uskladní, aby nebylo pochyb o totožnosti nápoje, vyrobeného s čepovaným. Nestačí, že by se prodalo stejné množství co se uvařilo; musí zde býti táž species. Samozřejmě netřeba, aby pravovářečník sám se činně zúčastnil vaření, ba netřeba ani, aby vařili jeho zaměstnanci. Stačí, nese-li náklady surovin, mzdy, daně atd., platí-li případnou náhradu za použití pivovaru, a postihuje-li jej nebezpečí zmaru várky; pokud vyhoví těmto podmínkám, smí si bez újmy práva výčepního obstarati várku třeba živnostenským pivovarníkem atd., ovšem v pivovaru, na kterém živnost komuny jest radikována. Pochybně, smějí-li se vářečníci spojití ke společné várce tak, že by si rozdělili na díly nejprve již jednotlivé výrobní náklady a potom také hotový výrobek; rozhodně bylo by však nepřipustno, aby dali si uvařiti pivo třetí osobou a od této je odebrali za určitou cenu. Napadne nás, jak těžko mohou úřady kontrolovati, nedějí-li se nějaké nesprávnosti. Někde víže se reální právo vářečné v komuně k vlastnictví sklepa na pivo; ale ani v tomto případě není zajisté nutno, aby pivo se chovalo právě v tomto sklepě; postačí, je-li odděleno od piva cizího způsobem dostupným bezpečné kontrole. Někde panuje místní zvyklost, že se pivo uskladňuje u třetích osob (viz rozsudek nejvyššího zemského soudu bavorského ze dne 30. ledna 1900 ohledně obce Selb), ale nic nevádí, aby tato zásada se nerozšiřovala na všechny komuny, ovšem s výhradou každého neuzítí dotyčně na risiko vářečníka, že úřadu neprokáže původ piva. Zlořády bují ovšem i zde; leckde postaví se do společného sklepa sudy se jmény účastníků komuny, ale vesměs prázdné. a čepuje se jen z jednoho pro všechny. Pivo do tohoto sudu navaří živnostenský sládek, který pak prodává do komunních výčepů podle hektolitrových cen právě tak jako jest tomu u hostinců živnostenských. To jest ovšem již zjevně a vědomě nezákonný postup; ale podmínka „vlastního“ výrobku nedovoluje ani, aby při várce společné jeden ze svého dílu vypomáhal druhému.

Vylíčený právní stav komun brání tomu, aby se vářečníci sjednotili v soukromoprávní osobu právnickou, ve výdělkovou společnost, za účelem výkonu svých práv. Kdyby vařila právnická osoba a jednotliví společníci prodávali, čepovalo by se pivo cizí a hostinec musel by se podrobiti všeobecným předpisům o živnostenské koncesi; což teprve kdyby pravovářečníká společnost chtěla dokonce sama čepovati (třeba ve výčepch jednotlivých členů) a rozdíletí poté peněžitý zisk mezi společníky. Vářečná komuna odsouzena zůstati v tom právním

stavu, v němž zastihly ji zákony, přerušující další její vývoj. Jest pouhou skupinou osob, z nichž každá se honosí samostatným živnostenským právem. Právo toto — ač po původu (co městská výsada, důsledek milového privilegia) i obsahem (co právo živnostenské) má nesporně veřejnoprávní ráz — podle středověkého způsobu dodnes přechází s osoby na osobu soukromoprávním pozbytím a nabytím. Blíže určuje se osoba oprávněného rozmanitě: Někde patří do várečné komuny všichni měšťané určité obce, jinde jen měšťané, mající vůbec nějakou nemovitost v obci, nebo jen ti, kdož vlastní určitou nemovitost, nebo dokonce jen vlastní-li dům, na němž várečné právo zapláno; jinde zase požadavek měšťanství zcela odpadá a stačí vlastnictví domu, s nímž spojeno reální právo várečné. Každému várečníku o sobě (nikoli celé komuně co zvláštnímu právnímu subjektu) patří užívací právo k pivovaru, na němž vaření piva jest radikováno obdobou služebného pozemku.

Vidíme, že várečným komunám v Bavorsku nebylo dopřáno vyvinouti se až na stupeň pravovárečných měšťanstev v Čechách, t. j. utvořiti soukromoprávní společnosti k výrobě a odbytu piva. V Bavorsku chyběl podnět shora, aby se vařilo nikoli individuálně, nýbrž „ad cassam communem“: v Čechách dán byl tento podnět z ohledů fiskálních, počínaje reformami městského hospodářství finančního od doby Leopolda I. až zejména dvorním dekretem ze dne 3. února 1786. Bavorští komunní várečníci zůstali malými středověkými podnikateli, nechtíce utvořiti mohutných hospodářských jednotek, aby nepřišli o výčepní oprávnění, v němž spatřují hlavní svůj prospěch. Ze zkušeností nabytých ve várečných komunách lze souditi, že nepřinášejí ani stavu maloživnostenskému prospěchu, který by vyvažoval vady tohoto zařízení. Pivo špatné jakosti čepuje se v místnostech nevyhovujících ani nejprimitivnějším požadavkům hygieny, a nepatrný výtěžek várečníka utápí se alkoholismem, k němuž celou rodinu šenkýřovu vede slabý odbyt piva mimo dům. Proto se hojně ozývají hlasy po odstranění várečných komun, pravý opak té chvály, již my zahrnujeme naše pravovárečná měšťanstva. Ovšem opakujeme, že byť i byly vyšly ty i ony ze společného východiska, dnes jsou právními útvary naprosto rozdílnými.